MAKTABGACHA YOSH DAVRIDAGI BOLALARNING IJTIMOIY MUHITGA MOSLASHUVINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Qo‘qon universiteti
Psixologiya yo‘nalishi 4-bosqich talabasi
Sadraliyeva Nilufarxon Kamollidin qiz

Annotatsiya

Kalit so‘zlar: maktabgacha yosh, ijtimoiy moslashuv, ijtimoiylashuv, psixologik rivojlanish, shaxs shakllanishi, emotsional soha, muloqot.

Mazkur maqolada maktabgacha yosh davridagi bolalarning ijtimoiy muhitga moslashuv jarayonining psixologik mexanizmlari, uning tarkibiy komponentlari, rivojlanish bosqichlari hamda moslashuvga ta’sir etuvchi omillar ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, bolalarning ijtimoiylashuvi jarayonida oila, maktabgacha ta’lim tashkiloti va tengdoshlar muhitining o‘rni ochib beriladi. Tadqiqotda yetakchi psixolog olimlarning qarashlari umumlashtirilib, maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy moslashuvini samarali tashkil etish bo‘yicha ilmiy xulosalar berilgan

Annotation

Keywords: school age, social adjustment, social adjustment, psychological adjustment, personal adjustment, emotional adjustment, conflict

In this article, the psychological mechanisms, structural components, and cultural differences of the social environment of children in this period will be discussed, and the scientific-theoretical analysis will be conducted. In addition, the children's socialization is in the field, the school's educational organization and the tengdoshlar muhitining o'rni explained. The article summarizes the findings of leading psychological researchers and gives scientific conclusions about the organization of social

Аннотация

Ключевые слова: школьный возраст, социальная адаптация, психологическая адаптация, личностное развитие, эмоциональная адаптация, конфликт

В данной статье мы проанализируем психологические механизмы, структурные компоненты и культурные различия социальной среды, в которой используется библиотека в современный период. Кроме того, рассматриваются вопросы социализации детей в полевых условиях, школьной образовательной организации и концепции «tengdoshlar muhitining o'rni» (организация социальной адаптации). В статье обобщены результаты исследований ведущих психологов и представлены научные выводы об организации социального поведения детей в школах.

KIRISH

Bugungi globallashuv va tezkor ijtimoiy o‘zgarishlar sharoitida shaxsning jamiyatga muvaffaqiyatli moslashuvi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, inson hayotining dastlabki bosqichi bo‘lgan maktabgacha yosh davrida ijtimoiy muhitga moslashuv jarayoni keyingi shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishning poydevorini tashkil etadi.

Maktabgacha yosh davri bolada shaxsiy sifatlar, ijtimoiy xulq-atvor me’yorlari, muloqot ko‘nikmalari va emotsional-barqarorlik shakllanadigan muhim bosqich hisoblanadi. Shu sababli ushbu davrda bolalarning ijtimoiy muhitga moslashuvining psixologik xususiyatlarini ilmiy jihatdan o‘rganish dolzarb masalalardan biridir.

Hozirgi kunda jamiyat taraqqiyoti shaxsdan yuqori darajadagi ijtimoiy faollik, moslashuvchanlik va kommunikativ kompetensiyani talab qilmoqda. Ushbu sifatlarning shakllanishi esa inson hayotining dastlabki bosqichlaridan, xususan, maktabgacha yosh davridan boshlanadi.

Maktabgacha yosh davri bolaning psixik rivojlanishida eng muhim va mas’uliyatli bosqich bo‘lib, bu davrda shaxsning asosiy ijtimoiy, emotsional va axloqiy sifatlari shakllanadi. Bolaning atrof-muhit bilan o‘zaro munosabatga kirishishi, ijtimoiy qoidalar va me’yorlarni o‘zlashtirishi ijtimoiy moslashuv jarayoni orqali amalga oshadi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, maktabgacha yoshda ijtimoiy muhitga moslashuvda yuzaga kelgan qiyinchiliklar keyingi yosh bosqichlarida ham saqlanib qolishi mumkin. Shu bois mazkur muammoni chuqur ilmiy jihatdan o‘rganish dolzarb hisoblanadi.[1]

Ijtimoiy moslashuv tushunchasining ilmiy-nazariy asoslari

[1] Vigotskiy L.S. Bola psixik rivojlanishi nazariyasi.

Psixologiyada ijtimoiy moslashuv tushunchasi shaxsning ijtimoiy muhit sharoitlariga moslashish jarayoni sifatida talqin etiladi. Bu jarayon shaxs va jamiyat o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir natijasida yuzaga keladi.

L.S. Vigotskiy, A.N. Leontev, D.B. Elkonin kabi olimlar ijtimoiy moslashuvni bolaning ijtimoiy tajribani faol o‘zlashtirishi bilan bog‘laydilar. Ularning fikricha, bolaning psixik rivojlanishi biologik omillardan ko‘ra ko‘proq ijtimoiy muhit ta’siri ostida shakllanadi.

Maktabgacha yosh davrida ijtimoiy moslashuv quyidagi jihatlarni o‘z ichiga oladi:

• ijtimoiy rollarni egallash;
• xulq-atvor me’yorlarini qabul qilish;
• muloqot malakalarining rivojlanishi;
• emotsional barqarorlikning shakllanishi.

Maktabgacha yosh davrining psixologik rivojlanish xususiyatlari

Kognitiv rivojlanish

Bu davrda bolalarda idrok, xotira, tafakkur va tasavvur faol rivojlanadi. Ijtimoiy muhitga moslashuv jarayonida bola atrofdagilar xatti-harakatlarini kuzatadi, taqlid qiladi va asta-sekin ijtimoiy tajribani o‘zlashtiradi.

Emotsional-irodaviy soha

Maktabgacha yoshda emotsiyalar ustuvor ahamiyatga ega bo‘lib, bolaning xulq-atvori ko‘pincha hissiyotlarga bog‘liq bo‘ladi. Yangi ijtimoiy muhit (bog‘cha, yangi jamoa) bolada:

• xavotir;
• ishonchsizlik;
• qo‘rquv holatlarini yuzaga keltirishi mumkin.

Moslashuv muvaffaqiyatli kechsa, bolada ijobiy emotsiyalar, o‘ziga ishonch va tashabbuskorlik rivojlanadi.

Ijtimoiy muhit turlari va ularning moslashuvga ta’siri

Oila — asosiy ijtimoiy muhit

Oila bolaning birinchi va eng muhim ijtimoiy muhitidir. Ota-ona bilan munosabatlar bolaning:

• o‘ziga bo‘lgan ishonchi;
• ijtimoiy faolligi;
• muloqot uslubi shakllanishida hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

Avtoritar yoki befarq tarbiya uslubi bolaning ijtimoiy moslashuviga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Maktabgacha ta’lim muassasasi

Bog‘cha bolani jamiyatga tayyorlovchi muhim ijtimoiy institut hisoblanadi. Bu muhitda bola:

• jamoada yashashni;
• qoidalarga bo‘ysunishni;
• tengdoshlar bilan hamkorlik qilishni o‘rganadi.

Pedagogning shaxsiy namunaliligi va emotsional qo‘llab-quvvatlashi moslashuv jarayonini yengillashtiradi.

Ijtimoiy moslashuv jarayonining bosqichlari

Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy moslashuv quyidagi bosqichlarda kechadi:

1. Dastlabki moslashuv – yangi muhitga emotsional javob.
2. Faol moslashuv – muloqot va faoliyatga qo‘shilish.
3. Barqarorlashuv – muhitda o‘zini erkin his qilish.

Har bir bosqich bolaning individual xususiyatlariga bog‘liq holda turlicha davom etadi.

Moslashuvga ta’sir etuvchi psixologik omillar

• temperament va xarakter;
• shaxsiy ehtiyojlar;
• emotsional holat;
• o‘zini baholash darajasi;
• kattalar bilan munosabat sifati.

Ijtimoiy moslashuvdagi muammolar va ularning oqibatlari

Moslashuv jarayonidagi qiyinchiliklar quyidagi ko‘rinishlarda namoyon bo‘lishi mumkin:

• tajovuzkorlik;
• tortinchoqlik;
• muloqotdan qochish;
• psixologik zo‘riqish.

Bu holatlar bolaning keyingi ta’lim jarayoniga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Psixologik-pedagogik yordam va tavsiyalar

• individual yondashuv;
• oila va bog‘cha hamkorligi;
• emotsional qo‘llab-quvvatlash;

• o‘yin faoliyatidan samarali foydalanish.[2]

Ijtimoiy moslashuv tushunchasining psixologik mohiyati

Ijtimoiy moslashuv — shaxsning jamiyat talablariga, ijtimoiy normalar va qadriyatlarga moslashish jarayonidir. Psixologiyada bu tushuncha shaxs va ijtimoiy muhit o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir sifatida talqin etiladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ijtimoiy moslashuv:

yangi ijtimoiy rollarni qabul qilish;

kattalar va tengdoshlar bilan muloqotga kirishish;

xulq-atvor qoidalarini egallash;

emotsional holatlarni boshqarish bilan bog‘liq jarayondir.

L.S. Vigotskiy ta’kidlaganidek, bolaning psixik rivojlanishi ijtimoiy tajribani o‘zlashtirish orqali amalga oshadi. Demak, ijtimoiy muhit bolaning shaxs sifatida shakllanishida yetakchi omil hisoblanadi.

Maktabgacha yosh davrining psixologik xususiyatlari

Maktabgacha yosh (3–7 yosh) davrida bolaning psixik rivojlanishida quyidagi xususiyatlar kuzatiladi:

1. Emotsional rivojlanish

Bu davrda bolalarning emotsiyalari yorqin, bevosita va barqaror emas. Ijtimoiy muhitga moslashuv jarayonida:

qo‘rquv;

xavotir;

quvonch;

qiziqish kabi holatlar tez-tez namoyon bo‘ladi.

Agar moslashuv jarayoni to‘g‘ri tashkil etilmasa, bolada emotsional zo‘riqish va stress holatlari yuzaga kelishi mumkin.

2. Muloqot ehtiyojining ortishi

Maktabgacha yoshda bolaning asosiy ehtiyojlaridan biri — muloqotdir. Ayniqsa tengdoshlar bilan o‘zaro munosabatlar ijtimoiy moslashuvning muhim ko‘rsatkichi hisoblanadi.

Ijtimoiy muhitning turlari va ularning ta’siri

Oila muhiti

Oila — bolaning birinchi ijtimoiy muhiti bo‘lib, unda:

[2] Elkonin D.B. Maktabgacha yosh psixologiyasi.

ishonch;
xavfsizlik hissi;
dastlabki axloqiy tasavvurlar shakllanadi.

Ota-onaning munosabati, tarbiya uslubi bolaning ijtimoiy moslashuviga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Maktabgacha ta’lim tashkiloti
Bog‘cha muhitida bola:
ijtimoiy qoidalarni o‘rganadi;
jamoada harakat qilishni o‘zlashtiradi;
mustaqillikni rivojlantiradi.

Tarbiyachi shaxsining psixologik savodxonligi bolalarning moslashuv jarayonida muhim rol o‘ynaydi.

Ijtimoiy moslashuv jarayonining bosqichlari
Maktabgacha yoshda ijtimoiy moslashuv quyidagi bosqichlarda kechadi:
Moslashuvning boshlang‘ich bosqichi – yangi muhitga emotsional javob.
Faol moslashuv bosqichi – muloqotga kirishish va qoidalarga moslashish.
Barqarorlashuv bosqichi – muhitda o‘zini erkin his qilish.
Ijtimoiy moslashuvga ta’sir etuvchi omillar
individual psixologik xususiyatlar;
temperament;
oilaviy tarbiya uslubi;
pedagogik yondashuv;
ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash darajasi.
Muammoli moslashuv holatlari va ularning oqibatlari
Agar bolada ijtimoiy moslashuv qiyin kechsa:
agressivlik;
tortinchoqlik;
muloqotdan qochish;
psixosomatik holatlar kuzatilishi mumkin.
Shu sababli erta diagnostika va psixologik yordam muhim ahamiyatga ega.[3]

Xulosa

Maktabgacha yosh davrida bolalarning ijtimoiy muhitga moslashuvi shaxsning kelajakdagi rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Ushbu jarayonning

[3] Karimova V.M. Bolalar psixologiyasi

muvaffaqiyati oila, ta’lim muassasasi va jamiyatning hamkorligiga bog‘liq. Psixologik jihatdan qulay muhit yaratilgan taqdirda, bolalarda sog‘lom ijtimoiy xulq-atvor va barqaror emotsional holat shakllanadi. Tadqiqot jarayonida shuni aniqlash mumkinki, bolalarning ijtimoiy moslashuvi nafaqat ularning individual psixologik xususiyatlariga, balki oila muhiti, maktabgacha ta’lim muassasasidagi pedagogik yondashuv hamda tengdoshlar bilan bo‘lgan munosabatlarga bevosita bog‘liqdir. Oila tomonidan yaratilgan psixologik qulay muhit, ota-onaning e’tibori va to‘g‘ri tarbiyaviy munosabati bolada o‘ziga ishonch, ijtimoiy faollik va ijobiy emotsional holatni rivojlantiradi. Shu bilan birga, maktabgacha ta’lim muassasasida tarbiyachilarning individual yondashuvi, emotsional qo‘llab-quvvatlashi va o‘yin faoliyatini samarali tashkil etishi bolalarning jamoaga moslashuvini yengillashtiradi. Aksincha, e’tiborsizlik, noto‘g‘ri tarbiya uslublari va psixologik qo‘llab-quvvatlashning yetishmasligi moslashuv jarayonida turli qiyinchiliklarni yuzaga keltirishi mumkin. Shu sababli maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy muhitga moslashuvini ta’minlashda oila, ta’lim muassasasi va mutaxassislar o‘rtasidagi hamkorlik muhim ahamiyat kasb etadi. Erta psixologik diagnostika, individual yondashuv va ijobiy emotsional muhit yaratish orqali bolalarda sog‘lom ijtimoiy xulq-atvor, barqaror ruhiy holat va kelgusidagi ta’lim jarayoniga muvaffaqiyatli tayyorgarlikni shakllantirish mumkin. Umuman olganda, maktabgacha yosh davrida ijtimoiy moslashuvni muvaffaqiyatli tashkil etish bolalarning kelajakdagi ta’lim jarayoni, jamiyatdagi o‘rni va shaxs sifatida barkamol shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu tadqiqot natijalari maktabgacha ta’lim tizimida faoliyat yuritayotgan pedagoglar, psixologlar va ota-onalar uchun amaliy ahamiyatga ega bo‘lib, bolalarning ijtimoiy rivojlanishini samarali tashkil etishda ilmiy-metodik asos bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Vigotskiy L.S. Bola psixik rivojlanishi nazariyasi.
2. Elkonin D.B. Maktabgacha yosh psixologiyasi.
3. Rubinshteyn S.L. Umumiy psixologiya asoslari.
4. Karimova V.M. Bolalar psixologiyasi.
5. G‘oziev E. Ontogenez psixologiyasi.
6. Leontyev A.N. Faoliyat va shaxs.
7. G‘oziyev E. Yosh va pedagogik psixologiya.